

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ ба диссертатсияи Мамадиев Журабек Уракович дар мавзӯи «Тарҷума ва истиқболи эҷодиёти Саъдӣ дар адабиёти ўзбек», барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои филологӣ, аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик. – Душанбе, 2019. – 178 саҳ.

Таҳқиқи осори адабии намояндагони адабиёти форсии тоҷикӣ дар ҳавзаҳои муҳталифи илмӣ самти вижайи фаъолиятҳои муҳаққиқони ин кишварҳо ба ҳисоб меравад. Рӯзгору осори намояндагони адабиёти форсии тоҷикӣ дар тарҷума ба забонҳои дигар бармаҳал шурӯъ гардида, муҳаққиқон онро ба марҳилаҳо ҷудо кардаанд. Осори шоирони классик ва муосири тоҷик, ки ба забонҳои русӣ, англисӣ, фаронсавӣ, олмонӣ, ўзбекӣ ва гайра дар давраҳои гуногун тарҷума гардидаанд, аз ҷониби муҳаққиқон ба пажӯҳиши илмӣ фаро гирифта шудаанд.

Саъдии Шерозӣ аз зумраи классикони адабиёти форсии тоҷикӣ мебошад, ки осори ў ба забонҳои муҳталифи олам тарҷума гардида, ба доираи васеи хонандагон манзур шудааст ва дар имтидоди садаҳои XУ-X1Х ба осори ў дар қаламрави забони форсии тоҷикӣ ва берун аз он шарҳҳои зиёд навишта шудааст, ки аз арзиши баланди оғаридаҳои ў шаҳодат медиҳанд.

Диссертатсияи Мамадиев Журабек Уракович «Тарҷума ва истиқболи эҷодиёти Саъдӣ дар адабиёти ўзбек» унвон дошта, ба омӯзиши масъалаи бисёр муҳим – тарҷумай осори Саъдӣ ба забони ўзбекӣ ихтисос гирифтааст ва аз муқаддима, се боб, хулосаву китобнома фароҳам омадааст.

Мамадиев Ж.У. дар муқаддимаи диссертатсия аҳамият ва зарурати тадқиқ, дараҷаи омӯзиш, мақсаду вазифаҳо, методология ва методҳои тадқиқ, сарчашма ва маводи мушаххаси тадқиқ, навғониҳо, моҳияти назарӣ ва илмӣ-амалии тадқиқот, масъалаҳои асосии ба ҳимоя

пешниҳодшаванда ва апробатсияи натиҷаҳои тадқиқотро бо як низоми муайяни талаботи диссертатсияҳои номзадӣ бозгӯй кардааст.

Боби аввали диссертатсия **«Тарҷумаи осори Саъдӣ ба забони ўзбекӣ»** ном дорад ва аз се фаслу ду зерфасл фароҳам омадааст. Фасли якуми боби аввал **«Тарҷумакои ўзбекии «Гулистон» дар марҳалаҳои гуногун»** ном дошта, муаллиф раванди тарҷумакои «Гулистон»-и Саъдиро, ки дар асрҳои XІУ-ХІХ ва ибтидои асири XX шоирону нависандагони ўзбек анҷом додаанд, як-як бозгӯи кардааст. Ин амал дар адабиёти ўзбек як падиди тоза ва омӯзанд ба ҳисоб меравад. Дар ин фасл ҳашт ҳикояти ба забони ўзбекӣ тарҷумашудаи «Гулистон» ба забони асл мавриди муқоиса қарор гирифта, муаллиф ҳусну қубҳи забони тарҷумаро нишон додааст.

Фасли дувуми боби аввал **«Тарҷумакои ўзбекии «Бӯстон»** унвон дошта, ўнвончӯй тарҷумакои ба забони ўзбекӣ суратгирифтаи «Бӯстон»-и Саъдиро ба риштаи тадқиқ гирифтааст ва дуруст таъкид мекунад, ки: «Бӯстон» ҳам баробари «Гулистон» таъсири амиқ дар равнақи адабиёти ўзбек доштааст» (диссертатсия, саҳ.43). Дар ин фасл муҳакқик дар бораи таъсирпазирии шоирони ўзбек аз «Бӯстон»-и Саъдӣ ва фаъолияти тарҷумонии Чустии Фарғонӣ, Сироҷиддини Махдуми Шавкат ва Ш. Шомуҳаммедов, ки «Бустон»-ро дар давраҳои муҳталиф ба забони ўзбекӣ тарҷума кардаанд, ибрози андеша намудааст.

Фасли сеюми боби аввал **«Тарҷумаи ўзбекии ашъори ғинони Саъдӣ»** номгузорӣ шуда, аз ду зерфасл фароҳам омадааст ва дар ин зерфаслҳо муҳакқик тарҷумай ўзбекии ғазалиёт, рубоиёт ва муфрадоти Саъдиро мавриди пажӯҳиш қарор додааст. Мамадиев Ж.У. дуруст қайд мекунад, ки: «Ғазалиёт, қасоид ва дигар анвои шеъри Саъдӣ аз асрҳои XУ сар карда, то асири XX ҷузъи адабу фарҳанги ўзбекӣ будааст» (диссертатсия, саҳ. 56). Дар ин зерфаслҳо муҳакқик танҳо ба тарҷумай ду ғазали Саъдӣ:

«Эй сорбон...» ва «Дидор менамою парҳез мекунӣ» иктифо кардааст, ки дар муайян кардани мақоми шоирии Саъдӣ, ки чаҳор «Девон»-и ашъор дорад ва нишон додани арзиши тарҷумаҳо басанда нест. Дар зерфасли дувуми фасли сеюми боби аввал муҳаққиқ 16 рубоии Саъдиро, ки ба забони ўзбекӣ аз тарафи Ш.Шомуҳаммедов тарҷума шудааст ва ҳамчунин тарҷумаҳои Сироҷиддини Шавкатро таҳлил намуда, оид ба ҳусну қубҳи онҳо андешаҳояшро баён кардааст.

Боби дувуми диссертатсия **«Эҷодиёти Саъдӣ ва таъсири он дар таҳаввули адабиёти ўзбек»** унвонгузорӣ шуда, аз ду фасл иборат аст. Фасли аввали он **«Таъсири осори Саъдӣ ба эҷодиёти Навоӣ»** ном дошта, ин маврид ба таври муҳтасар оид ба робитаи адабиёти форсии тоҷикӣ бо адабиёти ҳалқҳои дигар, аз ҷумла адабиёти ўзбек сухан ронда, доир ба таъсири мутақобила доштани адабиётҳо андешаронӣ мекунад ва таъкид месозад, ки таъсир ҳамеша дар шаклҳои гуногун зуҳур карда, боиси пайдоиши шаклу мазмунҳои нав ва равияҳои тозаи адабӣ гардидааст. Ба андешаи муҳаққиқ Алишери Навоӣ дар эҷоди ғазал, қасида, рубой ва достону маснавиҳояш «Ҳамса», «Лисон-ут-тайр» ва «Маҳбуб-ул-кулуб» аз «Бӯстон», «Гулистон», «Девон»-и ашъор, рубоӣ, қитъа, қасида ва муфрадоти Саъдӣ пайравӣ кардааст ва муҳаққиқ дуруст қайд мекунад, ки ин пайравию истиқбол эҷодкорона сурат гирифтааст. Дар таркиби «Девон»-и Фонӣ»-и Алишери Навоӣ, ки миқдори ғазалҳои ба забони форсии тоҷикӣ сурудааш 554 адад мебошад, худи ў бевосита аз қадом шоир пайравӣ карданашро зикр намудааст, ки ин нукта як навъ эътирофи воқеии сухангустарони форсии тоҷикӣ мебошад. Мамадиев Ж.У. дар охири фасл андешаҳояшро ҷамъbast намуда, навиштааст, ки: «Он ки Навоӣ аз Саъдӣ баҳра бардоштааст, ин нишони тарҷума ё таклиди осори Саъдӣ набуда, далели вуруди адабиёти тоҷик, аз ҷумла шеъри Саъдӣ ба адабиёти ўзбек мебошад ва баёнгари ташаккули пайванди ду адабиёт ба ҳисоб меравад. Таҷрибаи Навоӣ дар ин замине

имкон фароҳам меорад, ки дар бораи пайравии эҷодкорона ва таклиди муқаррарӣ ибрози андеша намоем» (диссертатсия, саҳ. 98).

Дар зерфасли дувуми ҳамин фасл муҳаққик роҷеъ ба истиқболи Захиридин Муҳаммади Бобур аз эҷодиёти Саъдӣ андешаронӣ кардааст. Ба андешаи муаллиф Захиридин Муҳаммад Бобур, ки чун сиёсатмадор ва адаб маъруфият дорад, дар асарҳояш «Бобурнома» ва рисолаи «Муҳтасар» аз осори Саъдӣ баҳра бардоштааст, ки ин қазия дар диссертатсия бо мисолҳои мушаҳҳас нишон дода шудааст.

Боби сеюми диссертатсия **«Мақоми тарҷумаҳои ўзбекии осори Саъдӣ дар таҳаввули адабиёти ўзбек»** ном дорад, ки аз ду фасл ва ду зерфасл таркиб ёфтааст. Дар фасли яқуми боби сеюм – **«Мақоми осори классикони адабиёти форсии тоҷикӣ дар таҳаввули адабиёти ўзбекии асрҳои XУ1-Х1X»** муҳаққик роҷеъ ба таъсири адабиёти форсии тоҷикӣ ба адабиёти ўзбек ва густариши он дар ин марҳилаҳои таърихӣ сухан рондааст. Мамадиев Ж.У. дар ин фасл андешаҳои донишмандонро, ки оид ба ин марҳилаҳои густариши адабиёти форсии тоҷикӣ ва дар партави ин адабиёт рушд кардани адабиёти туркӣ ва хоса адабиёти ўзбекиро ба таҳқиқ гирифтаанд, ҷонибдорӣ намуда, дар доираҳои адабии Самарқанд, Бухоро, Тошканд, Хева, Ҳӯқанд, Хоразм ва ғайра зери нуфузи адабиёти форсии тоҷикӣ рушд ёфтани адабиёти ўзбекиро ба пажӯҳиш гирифтааст. Муҳаққик таъкид мекунад, ки дар асрҳои XУ111 ва X1X дар ин доираҳои адабӣ адабиёти дузабона густариш ёфт ва як зумраи шоирон дар баробари ба забони модарии худ шеър эҷод кардан ба забонҳои дигар низ шеър гуфтаанд. Шоирони зиёди ўзбек дар ин марҳилаи таърихӣ ба забони форсии тоҷикӣ асарҳо оваридаанд, ки ин ҳамчун як падидаи адабӣ дар ин давраҳо эътироф гардидааст.

Муҳаққик дар фасли дувуми боби сеюм, ки аз ду зерфасл иборат аст, вижагии доираҳои адабии Қӯқанд ва Хива (Хоразм)-ро ба таҳқиқ

гирифтааст. Дар ин давра дар доираи адабии Кўқанд шоирони зиёди точик, аз ҷумла Низоми Хўқандӣ, Маъдан, Нодира, Махзуна, Увайсӣ, Мутриб, Андалеб, Мушриф, Гулханӣ, Махмур, Ҳозик, ва дигарон зиндагиву эҷод мекарданд, ки таъсиру нуфузи зиёд ба густариши адабиёти ўзбекӣ доштанд.

Муҳаққиқ нуфузи пурвусъати адабиёти форсии тоҷикиро дар доираҳои адабии Хўқанду Хоразм дар тарҷума шудани шоҳкорҳои адабиёти форсии тоҷикӣ, аз ҷумлаи осори Низомии Ганҷавӣ, Саъдии Шерозӣ, Абдураҳмони Ҷомӣ, Бадриддини Ҳилолӣ, Зайниддин Маҳмуди Восифӣ, осори таърихии Мирхонду Ҳондамир инчунин асарҳои ҳалқии «Ҳазору як шаб», «Чор дарвеш» ва китобҳои дигари пурарзишро ба мушоҳида гирифтааст, ки саҳифаи тозае дар густариши робитаҳои адабии тоҷикону ўзбекон маҳсуб меёбад.

Мамадиев Ж.У., истиқбол ё татаббӯи широну нависандагон ва таърихнигорони ўзбек, аз ҷумла Захириддин Муҳаммади Бобур, Муҳаммад Солех, Маҷлисӣ, Подшоҳҳоҷа ибни Абдулаҳҳоҷа, Абдулғозӣ Баҳодурхон, Турдӣ, Бобо Раҳими Машраб, Мӯниси Хоразмӣ, Огаҳии Хоразмӣ, Муҳаммадниёзи Нишотӣ, Махмур, Мавлоно Вафоӣ, Мавлоно Нодир ва дигаронро дуруст ба мушоҳида гирифта, андешаашро бо овардани далелҳои боварибахш ба тасвиб расонидааст.

Хуносай тадқиқот дар 16 банди мушахҳас аз ҷониби муҳаққиқ нишон дода шудааст. Муҳаққиқ дар тадқиқи мавзӯъ аз 214 номгӯй сарчашма, адабиёти илмӣ, рӯзномаву маҷаллаҳо ба забонҳои тоҷикӣ, ўзбекӣ, русӣ ва маводи интернетӣ истифода кардааст.

Диссертатсияи Мамадиев Журабек Уракович «Тарҷума ва истиқболи эҷодиёти Саъдӣ дар адабиёти ўзбек», ки ба масъалаи робитаҳои адабии ҳалқҳои тоҷику ўзбек ихтисос дорад, дорои арзиши баланди илмӣ буда, саршори бардоштҳо ва нигоҳу назари тозаи илмӣ

мебошад ва метавон онро чун пажӯхиши арзишманд дар робиташиносӣ арзёбӣ намуд.

Новобаста аз бартариҳои зиёд дар диссертатсия баъзе камбудиҳо низ ба назар мерасанд, ки баёни онҳоро зарур медонем:

1.Муаллиф дар диссертатсия тарҷумаҳои зиёди «Гулистон»-и Саъдиро ба забони ўзбекӣ зикр намуда, дар бораи онҳо изҳори ақида менамояд, vale ба шарҳҳои зиёди «Гулистон» ишорае накардааст. Бояд ба назар гирифта мешуд, ки шарҳҳои зиёди ба забони ўзбекӣ суратгирифта арзиши хуби илмӣ доранд.

2. Ҳангоме ки унвонҷӯ тарҷумаи ашъори лирикии Саъдиро ба забони ўзбекӣ тадқик мекунад, танҳо 2-3 ғазалро мавриди таҳлил қарор медиҳад, ки барои бозгӯии сатҳу сифати тарҷумаи ғазалҳои Саъдӣ ба забони ўзбекӣ кифоя нест.

3. Муҳакқиқ дар мавриди тарҷумаҳои «Бӯстон» ба забони ўзбекӣ низ танҳо ба якчанд байти тарҷумакардаи Чустӣ ва Ш.Шомуҳаммедов қаноат кардааст, аммо барои баён доштани моҳияти тарҷумаҳои «Бӯстон» ин матлаб нокифоя аст.

4.Мамадиев Ж.У. ҳангоми тадқики мавзӯъ бештар оид ба масъалаҳои назарии робитаҳои адабии ҳалқҳои тоҷику ўзбек андешаронӣ карда, ба таҳлили осори тарҷумашуда ва ҳусну қубҳи онҳо камтар таваҷҷӯҳ кардааст.

5.Дар диссертатсия ва қисмати китобнома ғалатҳо ба назар мерасанд, ки ислоҳи онҳо зарур аст.

Новобаста аз камбудиҳо, ки баён доштем, диссертатсияи Мамадиев Ж.У. кори анҷомёфтai илмӣ буда, бо дастовардҳо ва натиҷагириҳояш ба талаботи Комиссияи Олии Аттестационии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ҷавобғӯ мебошад. Автореферат ва мақолаҳои

чопнамудаи унвонҷӯ моҳияти диссертатсияро ифода мекунанд ва
Мамадиев Ж.У. барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои
филологӣ, аз рӯи ихтисоси 10.01.01 – Адабиёти тоҷик сазовор аст.

Муқарризи расмӣ, дотсенти
кафедраи назария ва адабиёти
навини форсии тоҷикии ДМТ,
номзади илмҳои филологӣ

Зайниддинов Мухтадо

Суроға: 734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш.Душанбе, ҳиёбони Рӯдакӣ 17,
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Тел: (моб) (+992) 98-100-10-60
e-mail: zayniddinov_m@mail.ru

Имзои М. Зайниддиновро тасдиқ мекунам
сардори раёсати кадрҳо ва корҳои
махсуси Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
«23» 05 соли 2019.

